

- ⁸³ *Науковий архів Інституту історії України НАН України.* - Ф. 1. - Оп. 1. - Спр. 716. - Арк. 66.
- ⁸⁴ *Калениченко П. М.* Прогресивна польська еміграція в СРСР в роки Другої світової війни: Дис. ... канд. іст. наук / Інститут історії АН УРСР. - К., 1956. - С. 77-78.
- ⁸⁵ Див., напр.: *Зашикільняк Л., Крикун М.* Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. - Л., 2002. - С. 570-571.
- ⁸⁶ *Калениченко П. М.* Польська прогресивна еміграція в СРСР в роки Другої світової війни. - К., 1957. - С. 41.

Юрій Крамар
(Луцьк)

РАДИКАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ НА ВОЛИНІ в 2-й половині 1930-х рр.

Включення західноукраїнських земель до складу Речіпосполитої, санкціоноване рішенням Ради послів Антанти у березні 1923 р. поставило українське питання в ранг чи не найбільшої внутрішньополітичної державної проблеми Польщі. Воно стало каталізатором реалізації правлячим табором націонал-демократів доктрини однонаціональної держави.

Ендеки, виходячи з тези, що українці є лише "етнічною масою", неспроможною ідентифікувати себе з приналежністю до певної нації, заперечували перспективу української державності, висували інкорпораційну програму та домагалися проведення політики національної асиміляції цієї меншини¹. Методами форсованої уніфікації національних окраїн служили колонізація, придушення різних форм українського національно-визвольного руху, полонізаційний тиск у політико-культурній сфері. Польсько-українська конфронтація визначала характер міжнаціональних відносин на східних теренах Речіпосполитої в 1918-1926 рр.

Відверто антиукраїнську політику польські націонал-демократи проводили на Волині. Причиною напруження польсько-українських взаємин також була нерозв'язаність більшості соціально-економічних, освітніх та релігійних проблем місцевого населення. Українці, які становили дві третини людності краю, ставилися до нової влади вороже, вважаючи її окупаційною і тимчасовою. До 1925 р. Волинь була тереном збройної акції направленої проти польського державного апарату. Партизанський рух на терені воєводства нерідко інспірувався з території сусіднього СРСР². Це перешкоджало повній інтеграції воєводства до

господарського й політичного організму Речіпосполитої.

На ґрунті загального невдоволення на Волині поступово набирала сили український національний рух, що носив чітко виражений антипольський характер. Це особливо яскраво засвідчили парламентські вибори 1922 р., що принесли цілковиту перемогу українським політичним силам у воєводстві: українці здобули 12 мандатів (з 16-ти) до сейму і 4 мандати (з 5-ти) до сенату³. Тоді Волинь не обрала жодного депутата-поляка.

Виборча кампанія 1922 р. стала поштовхом до політичної самоорганізації волинських українців. Саме тоді українці Волині, які, на відміну від галицьких українців, не мали досвіду політичної самоорганізації, почали творити численні політичні партії та локальні громадсько-політичні організації з найрізноманітнішими програмами й методами діяльності. Найбільшим впливом користувалися партії лівого спрямування – Комуністична партія Західної України, Сельроб, Українська соціалістична радикальна партія. З 2-ї пол. 20-х р. помітну роль у політичному спектрі Волині почала відігравати найбільша українська центристська партія – Українське національно-демократичне об'єднання. Характерною рисою українського національного руху на Волині була його радянське орієнтація. Партії, що стояли на цій платформі, мали найбільшу підтримку місцевих українців⁴.

Радикалізація українського національного життя на терені Волині була реакцією українців на відверто дискримінаційну політику польської влади на поч. 20-х рр. Стало очевидним, що політика національної асиміляції зазнала невдачі.

Неможливість цілковитої реалізації принципу національної держави, зміни у політичному керівництві Польщі після травневого перевороту 1926 р. спричинили модифікацію програмних засад польської національної політики. Табір “санації” на чолі з Ю. Пілсудським вдався до тактики маневрування в українському питанні і гнучкіших засобів інкорпорації. Програма пілсудчиків у національному питанні мала на меті замінити скомпрометовану ендецьку політику примусової денационалізації українського населення федералістською (прометеїстською) програмою державної асиміляції⁵. Її суть полягала в тому, щоб шляхом певних поступок добитися лояльного ставлення українців до Польської держави. Запропонована “санацією” національна програма передбачала толерантнішу мовну, релігійну та освітню політику, допускала українців на окремі державні й самоврядні посади, фінансову допомогу господарським інституціям.

Лібералізація польської політики в українському питанні стала причиною появи т.зв. “волинського експерименту”, реалізатором якого в 1928-1938 рр. був воєвода Г.Юзевський. Стратегічна мета його

“волинської політики” полягала в тому, щоб шляхом політичної асиміляції українського населення Волині добитися найтіснішої інтеграції цього регіону з усіма теренами Речіпосполитої⁶. Для досягнення цієї мети програма Г. Юзевського передбачала цілий ряд заходів, реалізація яких привела б до радикальної зміни характеру польсько-українських взаємин на Волині. Їх суттю повинна була стати співпраця представників обох національностей в усіх галузях політичного, економічного, культурно-освітнього життя.

Одним з головних тактичних завдань “волинської політики” Г.Юзевського була нейтралізація впливів тих українських організацій, що їх осередки перебували в Галичині. Йшлося про політичну ізоляцію Волині від впливів «галицького українізму». Відтак колишній австро-російський державний кордон (т.зв. “сокальський кордон”) поступово перетворився з територіального в політико-адміністративний. У вересні 1931 р. волинським воєводою було розроблено секретний документ, що він представив міністру внутрішніх справ Польщі. В ньому, зокрема, містилися конкретні пропозиції щодо тактики поступового відмежування північно-східних земель від галицьких воєводств. “Нинішня політична ситуація на Волині, — зазначав Г.Юзевський, - з огляду на сусідство із Східною Малополющею (Східною Галичиною. — Ю.К.) зобов'язує здійснити певні кроки, що, з одного боку, запобігли би поширенню терористичних виступів, а з другого — підкреслили би політичну окремішність Волині”⁷.

Очевидно, висунуті Г.Юзевським пропозиції щодо тактики поступової ізоляції Волині від Галичини знайшли схвалення у Міністерстві внутрішніх справ, оскільки вже на поч. 30-х рр. волинська адміністрація приступила до активної реалізації цієї програми. Саме тоді репресій зазнали ті українські політичні партії та організації, що їх осередки перебували в Галичині.

На поч. 30-х рр. державна адміністрація, керована Г.Юзевським, зуміла ліквідувати більшість легально діючих на терені воєводства українських партій і організацій, що неприхильно ставилися до польської державності. За короткий період припинила своє існування наймасовіша українська партія на Волині — Сельроб-єдність⁸. Значних репресій зазнали УНДО і УСРП.

Слід підкреслити, що одним з головних завдань “волинської політики” Г.Юзевський вважав нейтралізацію впливів не лише легальних українських партій на Волині. Ще більшу небезпеку він вбачав у зміцненні позицій у середовищі волинських українців підпільних ліво- та праворадикальних партій, особливо КПЗУ та ОУН. Тому стосовно цих угруповань місцева адміністрація одразу здійснювала репресивні заходи. Упродовж 1930-1934 рр. на Волині відбулося

чимало судових процесів проти комуністів, у результаті чого в ув'язненні опинилося багато активних членів КПЗУ. Так, лише в 1933 р. у Рівному було засуджено на тривалі строки ув'язнення 33, у Ковелі – 41, у Луцьку – 47 комуністів⁹. Органами державної безпеки також постійно проводили акції, спрямовані на викриття підпільної мережі ОУН, арешти її найбільш активних членів, що значно послаблювало її впливи на Волині.

Таким чином, антиукраїнські репресії польської адміністрації поч. 30-х рр. значно послабили позиції незалежницьких і прокомуністичних партій на терені воєводства. Отже, мети, що ставила перед собою адміністрація Г.Юзевського на першому етапі реалізації своєї програми, було досягнуто. Це сталося, головним чином, тому, що український рух на Волині, незважаючи на швидку динаміку свого розвитку, все ще залишався слабким і розпорошеним. Рівень національної свідомості волинських українців, особливо у північних повітах воєводства, був дуже низьким.

Одночасно з ліквідацією впливів українських партій, що неприхильно ставилися до польської державності, йшла підготовка до створення нового типу організацій, котрі реалізовували б гасла польсько-української співпраці. Конкуренцію українським організаціям, що мали свої осередки в Східній Галичині, мала скласти регіональна проурядова партія. Нею стало Волинське українське об'єднання – ВУО.

Створення в червні 1931 р. з ініціативи воєводи нової партії – ВУО, знаменувало початок 2-го етапу реалізації «волинського експерименту». Головне завдання партії Г.Юзевський вбачав у створенні політичного апарату, що дав би можливість опанувати настрої широких верств українського селянства. Партія одразу заявила про свою цілковиту лояльність до уряду Речіпосполитої, акцентуючи увагу на необхідності розвою української культури, освіти, національної церкви¹⁰.

Однак ВУО не могло позитивно вплинути на розв'язання українського питання у Польщі, оскільки його діяльність цілком контролювалася польською владою. Внаслідок цього партія не здобула помітних впливів на Волині, свідченням чого була слабка організаційна розбудова ВУО та його структур («Просвітянські Хати», «Рідні Хати», «Народні хори ВУО») на терені воєводства.

Незважаючи на певне зростання угодовських настроїв у середовищі волинських українців, від сер. 30-х рр. українське політичне життя Волині набувало все більш радикальних форм. Помітнішими в цей час стали симптоми кризи «волинського експерименту». Той курс національної політики, що провадив Г.Юзевський щодо українців у перші роки свого правління, із сер. 30-х рр. почав натрапляти на щораз більші

перешкоди. До цього спричинилася, головним чином, зміна суспільно-політичної ситуації в країні після смерті Ю.Пілсудського. В національній політиці «санації» відбувся різкий поворот праворуч. Зростання ролі військових у суспільно-політичному житті держави, пропаганда політичними організаціями пілсудчиків нових форм польського тоталітаризму спричиняли популяризацію у Польщі націоналістичних ідей, посилювали ендецькі концепції розв'язання українського питання. За таких умов ставлення українського політичного табору до польської державної політики навіть у тому помірковано-ліберальному варіанті, що на Волині пропагував Г.Юзевський, зазнало істотних змін.

Уже в 1933 р. Г.Юзевський підкреслював, що політичне життя волинських українців, досить примітивне на поч. 30-х рр., значно поживалося, «поширюючись на щораз ширші верстви населення, які досі мали слабку політичну й навіть національну свідомість». Він зазначав: «Волинь знов є тереном особливо інтенсивних атак Малопольщі (Галичини. – Ю.К.) – атак за прорив “сокальського кордону”»¹¹.

Хоч як це дивно, але існування “сокальського кордону” сприяло більшій радикалізації українського політичного життя на Волині, зменшуючи впливи тих політичних сил, що співпрацювали з польською адміністрацією. Свідченням цього було зміцнення на терені воєводства позицій нелегального українського комуністичного й націоналістичного рухів¹².

У 2-й пол. 30-х рр. з огляду на репресії польської влади в Галичині центром уваги ОУН стали північно-західні українські землі. Цей період позначений різким зростанням активності Організації на Волині. Незважаючи на постійне переслідування місцевою адміністрацією, ряди членів ОУН поповнювалися представниками інтелігенції, духовенства, селянства. Особливо популярною була Організація серед учнівської та студентської молоді.

За посередництвом волинських студентів, які навчались у Варшавському, Львівському, Празькому, Берлінському університетах, на Волині поширювалася нелегальна література ОУН. У діяльності ОУН активну участь брали, крім студентської молоді, учні українських гімназій. У Луцькій гімназії ім. Лесі Українки діяв гурток “Промінь”, що складався з учнів старших класів. Члени гуртка займалися розповсюдженням нелегальної літератури, листівок ОУН¹³.

Восени 1933 р. відбувся судовий процес над українськими гімназистами, звинуваченими в читанні й розповсюдженні нелегальних націоналістичних видань¹⁴. До групи, що налічувала 20 хлопців і 11 дівчат, входили доньки колишнього сенатора М.Черкавського, а також послів Б.Козубського та М.Чусмая. У своєму звіті від 1933 р. воєвода Г.Юзевський висловлював неабияку стурбованість зростанням “рево-

люційних настроїв в колах української молоді, опанованих ОУН¹⁵.

У сер. 30-х рр. члени ОУН на Волині приступили до організації терористичних акцій щодо представників місцевої адміністрації і тих українців, які співпрацювали з польською владою. В 1935 р. було проведено кілька збройних акцій, жертвами яких стало 8 осіб: серед них православні священники, підозрювані у співпраці з поляками, солтиси, функціонери поліції¹⁶. Того самого року члени ОУН почали підготовку до замаху на життя Г.Юзевського. Варшавська преса писала навіть про те, що замах планувався ще в 1933 р., а його організатором був головний обвинувачений у процесі за вбивство міністра Б.Перацького С.Бандера¹⁷. Інші джерела стверджували, що терористичний акт готувався крайовою езекутивною ОУН. Замах на воєводу мав виконати О.Куць – учень VIII класу Луцької гімназії. Однак його було викрито й заарештовано. 21 січня 1936 р. в окружному суді розпочався судовий процес над О.Куцем, який звинувачувався у приналежності до ОУН та антидержавній діяльності¹⁸. О.Куця було покарано 6-ма роками тюремного ув'язнення.

Перші терористичні акції, проведені ОУН на Волині, призвели до посилення репресій проти її провідних діячів. Напередодні замаху на Г.Юзевського польська поліція заарештувала не лише керівників Крайового проводу, а й багатьох рядових членів ОУН. Серед заарештованих у 1935 р. діячів був і Р.Волошин, який керував ОУН на Волині, починаючи з 1931 р.

Активізація діяльності ОУН на Волині привела до зміцнення її організаційної структури. За офіційними даними, в 1934 р. на терені воєводства налічувалося 2 окружні езекутиви, 11 проводів та бл. 100 осередків (комірок) ОУН. Підпільна мережа організації охоплювала бл. 800 осіб¹⁹.

У сер. 30-х рр. значно активізувала свою діяльність на терені воєводства також Комуністична партія Західної України. В 1935 р. на Волині діяло 2 окружних комітети, 78 районних і міських комітетів та 555 первинних організацій (комірок), що налічували бл. 3-х тис. членів партії²⁰.

Лише за 1-ше півріччя 1935 р. КПЗУ організувала на Волині 259 виступів²¹. Комуністи закликали населення до несплати податків, бойкоту виборів, організували антидержавні демонстрації, вивішували антиурядові транспаранти, написи. У своїй тактиці КПЗУ використовувала й терор, що застосовувався не тільки до власних членів, підозрюваних у співпраці з органами безпеки, а й до людей, які лояльно ставилися до польської влади. Наприклад, за період від 14 березня до 7 липня 1935 р. комуністи вчинили 7 нападів на пости державної поліції і 7 політичних вбивств представників адміністрації,

---

священиків, осіб, підозрюваних у співпраці з польською владою²². Крім цих терористичних дій, бойовики КПЗУ проводили акції саботажу: підпали будинків, скирд із соломомою, пошкодження телефонних ліній.

Ріст впливів КПЗУ та ОУН на Волині викликав серйозне занепокоєння місцевої адміністрації. Відтак на поч. 1935 р. воєводське управління доручило органам безпеки розробити план репресивних заходів щодо “антидержавних елементів”.

У червні 1935 р. силами повітових команд державної поліції на терені Волинського воєводства було проведено масові арешти членів КПЗУ та ОУН. Вони готувалися заздалегідь і дуже ретельно. Усі коменданти повітових команд державної поліції видали спеціальні накази для начальників постів поліції, де чітко регламентувалися всі деталі операції. Наприклад, у наказі луцького повітового коменданта йшлося: “Облави розпочати рівно о 1-й годині ночі 25.VI.1935. Усіх осіб, які перебуватимуть у будинках, де провадяться обшуки, затримувати і надівати наручники, а в разі втечі вживати вогнепальну зброю. Також затримувати всіх молодих людей, які перебуватимуть на території облави. В разі непокори — стріляти.”²³. Всі заарештовані мали направлятися до спеціальних концентраційних пунктів.

Акція охопила, головним чином, терени 3-х повітів воєводства: Горохівського, Дубнівського та Луцького. Масові поліцейські облави відбулися в ніч з 24 на 25 червня. Як повідомлялося в таємному звіті воєводського управління, було проведено 274 обшуки, в ході чого затримано 41 особу; в 9-ти випадках поліція застосовувала зброю, внаслідок чого було вбито 2-х членів ОУН і 6 комуністів.

Масштаби проведеної на Волині пацифікації вказували на те, що на сер. 30-х рр. український політичний рух набув значних розмірів і характеризувався посиленням впливів радикальних сил.

На ту пору значно активізували свою діяльність на терені воєводства й українські легальні політичні організації. Особливу увагу воєвода звертав на Українське національно-демократичне об'єднання, що, на його думку, прагнуло зайняти домінуючі позиції в політичному та економічному житті волинських українців шляхом поширення своїх впливів на господарські, культурно-освітні й релігійні організації та товариства. В сер. 30-х років УНДО займало домінуючі позиції у волинських філіях товариств “Сільський господар”, “Відродження”, “Союз українців”. Партія почала складати помітну конкуренцію проурядовому ВУО. Однак уже від сер. 30-х рр. розвій Організації на Волині знову загальмувався. До цього спричинився розкол у партії, що стався внаслідок зміни її тактики. Нові концепції знайшли відображення у промові Д.Левицького в сеймі 5 лютого 1935 р., де голова УНДО дав зрозуміти, що його партія готова припинити

боротьбу з польською владою ціною певних поступок українцям.

У травні-липні 1935 р. між УНДО та польським урядом було укладено угоду, що поклала початок політиці “нормалізації”²⁴. У відповідь на декларацію повної лояльності українців до польської державності представники уряду пообіцяли розглянути ряд українських вимог політичного та економічного характеру. Однак спроби поміркованих українських і польських політиків перевести польсько-український конфлікт у русло конструктивного діалогу й співпраці не мали успіху. Одразу після парламентських виборів 1935 р. польський уряд відкинув більшість із цих “постулатів”, у т.ч. й основну вимогу УНДО – надання східним воєводствам Речіпосполитої територіальної автономії²⁵.

Політика “нормалізації” зустріла опір більшості українських партій – від КПЗУ до ОУН, а також викликала кризу в самому УНДО. Ще в листопаді 1933 р. лідер праворадикального крила партії Дмитро Паліїв вийшов з УНДО й утворив разом зі своїми прихильниками нову партію “Фронт національної єдності” (далі – ФНЄ). ФНЄ закликав до консолідації активних сил народу на ґрунті “творчого націоналізму”.

Перший конгрес ФНЄ відбувся 20 вересня 1936 р. у Львові. В ньому брала участь і волинська делегація, її 2 представника увійшли до керівних органів партії²⁶. Від початку своєї діяльності ФНЄ особливу увагу приділяв поширенню своїх впливів на Волинь для того, щоби боротися з комунізмом у “всіх його проявах”²⁷. Керівництво Фронту рекомендувало всім своїм волинським осередкам рішуче відмежуватися від УНДО, що “своїм опортунізмом стало на шлях ВУО і втрачає впливи в терені”²⁸. Найбільш непримиренну позицію Фронт займав щодо діячів ВУО, які характеризувалися не інакше як “ренегати і зрадники української національної справи”²⁹. Підкреслювалося, що ВУО є організацією, тісно пов'язаною з воєводською адміністрацією, персональні зміни в якій призведуть і до ліквідації самого ВУО. У зв'язку з цим вказувалося на необхідність створення незалежної політичної організації на Волині, що у разі розпуску ВУО заступила б усі його партійні осередки³⁰.

Зауважимо, що на Волині на платформу Д.Паліїва перейшло більшість симпатиків і колишніх членів УНДО. Від сер. 30-х рр. партія поступово втрачала свої позиції на Волині на користь ФНЄ і ВУО.

У сер. 30-х рр. радикалізація суспільно-політичного життя на Волині спричинила еволюцію поглядів багатьох діячів ВУО. Це яскраво засвідчив надзвичайний крайовий з'їзд ВУО, що відбувся 7 листопада 1937 р. у Рівному. Під час його відкриття посол С.Тимошенко підкреслив, що з'їзд скликано для того, щоби у змінених обставинах державного й міжнародного життя “об'єднати актив, скоординувати

зусилля і більше активізувати діяльність ВУО³¹. Він же виступив на з'їзді з доповіддю про політичну ситуацію на Волині. Посли М.Волков і М.Бура у своїх промовах спинилися на культурно-освітніх та господарських проблемах українського населення Волині. З'їзд заявив: "Ми як лояльні громадяни чесно виконуємо свої обов'язки щодо держави, але й вимагаємо пошанування прав, визнаних за нами Конституцією"³².

Не менш різкою була й заява Української парламентської репрезентації Волині, прийнята на її засіданні 31 серпня 1937 р. В ухвалі Волинської парламентарної групи, куди входило чимало діячів ВУО, констатовалося, що українське життя на Волині з кожним днем натрапляє у своєму розвитку на щораз більші перешкоди³³. Головна вина при тому покладалася на польський уряд: "Відсутність загальнодержавного плану розв'язання української проблеми і координації зусиль представників окремих гілок влади тамує діяльність організованого українського громадянства, а особливо ВУО, яка є єдиною політичною організацією українського населення Волині"³⁴.

Таким чином, радикалізація українського національного життя на терені Волині була реакцією українців на відверто антиукраїнську політику, здійснювану польським урядом, починаючи з 2-ї пол. 1930-х рр. Політика зміцнення польської присутності на східних теренах Речіпосполитої перекреслювала ідею польсько-українського зближення і означала, по суті, відкрити примусову асиміляцію українського населення. Це значно поглиблювало кризу "волинської політики", що її провадив воевода Г.Юзевський. Його відставка у квітні 1938 р. засвідчила остаточний відхід від політики державної асиміляції.

Концепція «сокальського кордону» провалилася. Він не став бар'єром на шляху радикалізації українського політичного життя на Волині, Г.Юзевському не вдалося перешкодити процесу суспільно-політичної інтеграції Волині та Східної Галичини. Репресії проти легальних українських інституцій, що мали свої осередки у Галичині й обстоювали, головним чином, центристські позиції, негативно вплинули на суспільно-політичну ситуацію в регіоні. Заборона легальної діяльності українських партій незалежницького спрямування спричинила активний розвиток конспіративних організацій КПЗУ та ОУН. Ці партії, незважаючи на постійні репресії польської влади, користувалися підтримкою значної частини українців Волині.

Активізація національного руху на Волині в сер. 30-х р. привела до еволюції поглядів багатьох місцевих українських політичних діячів та їхнього переходу на радикальні позиції. Особливо яскраво це виявилось в діяльності проурядової партії ВУО. Хоч Об'єднання так і не

наважилося відмежуватися від впливу польської адміністрації, проте воно намагалося стати більш самостійною політичною організацією. Частина діячів партії, надто в низових структурах, почала симпатизувати ОУН і ФНС. Ці фактори сприяли загостренню відносин воєводської адміністрації з діячами українського політичного табору на Волині.

- ¹ *Bartoszewicz J.* Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski. – Warszawa, 1924. – S. 32.
- ² Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 142. – Арк. 29.
- ³ *Пастернак С.* Нарис історії Холмщини і Підляшшя. – Вінніпег-Торонто, 1989. – С. 198.
- ⁴ Archiwum Akt Nowych. – Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. – Urząd Wojewódzki Wołyński (далі: ААН. – MSW. – UWW.). – Sygn. 979/50. – К. 35звг.
- ⁵ *Madajczyk Cz.* Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym // *Dzieje najnowsze.* – 1972. – Z. 3. – S. 154.
- ⁶ ААН. – MSW. – UWW. – Sygn. 277/I-1. – Поз. 4. – К. 2.
- ⁷ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9а. – Спр. 698. – Арк. 3.
- ⁸ Там само. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 5040. – Арк. 17.
- ⁹ Нариси історії Волинської обласної партійної організації. – Львів, 1981. – С. 20.
- ¹⁰ Українська нива. – 1931. – № 14. – С. 1.
- ¹¹ ААН. – MSW. – UWW. – Sygn. 1037. – К. 1-6.
- ¹² Wołyń – dokumenty CAW // *Przegląd Wschodni.* – 1997. – Т. 4. – З. 1. – S. 197.
- ¹³ ААН. – MSW. – UWW. – Sygn. 979/85. – К. 3.
- ¹⁴ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 1825. – Арк. 20зв.
- ¹⁵ ААН. – MSW. – UWW. – Sygn. 277/I-1. – Поз. 4. – К. 5.
- ¹⁶ Wołyń – dokumenty CAW // *Przegląd Wschodni.* – S. 198.
- ¹⁷ Діло. – 1935. – № 273. – С. 5.
- ¹⁸ Там само. – 1936. – № 17. – С. 1.
- ¹⁹ Wołyń – dokumenty CAW // *Przegląd Wschodni.* – S. 194.
- ²⁰ ДАВО. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 5296. – Арк. 22.
- ²¹ Там само. – Арк. 194.
- ²² Wołyń – dokumenty CAW // *Przegląd Wschodni.* – S. 194.
- ²³ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 3096. – Арк. 1
- ²⁴ *Chojnowski A.* Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921-1939. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. – S. 211.
- ²⁵ Там само. – S. 212.
- ²⁶ ДАВО. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 3642. – Арк. 5зв.
- ²⁷ Там само. – Арк. 24зв.
- ²⁸ Там само. – Арк. 19.

²⁹ Там само. – Арк. 13.

³⁰ Там само. – Арк. 20зв.

³¹ Там само. – Ф. 198. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 81.

³² Там само. – Арк. 61.

³³ Там само. – Ф. 46. – Оп. 9. – Спр. 4038. – Арк. 11.

³⁴ Там само.

Володимир Адамовський
(Київ)

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ПОЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ кінця 30-х – початку 40-х рр. ХХ ст.

Короткотермінова “беріївська відлига” 1939 р., означена постановою РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р. “Про арешти, прокурорський нагляд та ведення слідства”, завершилася наприкінці 30-х – на поч. 40-х рр. новим сплеском політичних репресій. Якщо в 1939 р. кількість заарештованих становила 2458 осіб, то в 1940 р. ця цифра вже досягла позначки 44303¹. З приєднанням до України західних земель широким фронтом розпочався пошук “антирадянських, контрреволюційних елементів”, які начебто зазіхали на підвалини радянського устрою. В числі перших у полі зору органів НКВС опинилися працівники державної влади та управління, які працювали за Польщі. Причому не лише ті, хто обіймав свої посади при встановленні радянського режиму, а й ті, хто в силу свого віку й здоров’я вже давно відійшов від справ.

Масового характеру набула депортація осадників. Діяльність тут почалася практично восени 1939 р. Її регламентували постанови й рішення вищого політичного керівництва країни та республіки. Так, Постановою ЦК КП(б)У від 24 грудня 1939 р. жорстко регламентувалося розподілення нажитого осадником майна. Найявна в них земля передавалася в земельні фонди облвиконкому з метою подальшого її виділення для колгоспів і радгоспів; коні та велика рогата худоба – для запровадження колективних господарств; а майно – дитячим установам та організаціям.

22 грудня 1939 р. аналогічні заходи за рішенням ЦК ВКП(б) пропонувалося вжити й щодо сторожової охорони².

Все більших обертів операція проти осадників та сторожової охорони набула на поч. 40-х рр. Останню означила постанова ЦК КП(б)У від 19 січня 1940 р. У ній, зокрема, говорилося: “ЦК КП(б)У, заслухавши повідомлення НКВС УРСР, тов. Серова про заходи з